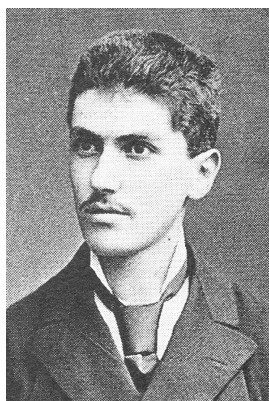
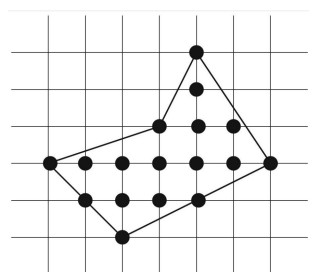

W trzecim etapie adaptacji noszący okulary porusza się całkowicie naturalnie, jeździ na rowerze, szkicuje pejzaże, a kiedy przechyla głowę, obserwowane obiekty pozostają nieruchome.

Trudno jest uwierzyć w możliwości adaptacyjne naszego organizmu. Widzimy świat, jakim jest, dzięki wielokrotnemu doświadczaniu, składaniu bodźców wzrokowych i dotykowych. Jest to proces dynamiczny, a nie statyczna funkcja wyćwiczona w dzieciństwie lub dana raz na zawsze. Wrażenia wzrokowe są stale poddawane weryfikacji przez inne zmysły. Dopóki są one spójne, dopóty widzimy prawidłowo i dobrze orientujemy się w przestrzeni. Kiedy sygnały są sprzeczne, ale działają według nowej reguły wystarczająco długo i systematycznie, początkowo następuje dezorganizacja systemu orientacji przestrzennej, a później mózg stopniowo przeprogramowuje się. Obrazowanie aktywności różnych rejonów mózgu w procesie adaptacji wykazuje, że jest to proces zachodzący etapami, angażujący nowe rejony mózgu.

Powyższe zdjęcie Georga Picka zostało wykonane ok. 1885 roku

Dla zaznaczonego wielokąta mamy $p_w = 10$ oraz $p_b = 7$, zgodnie z twierdzeniem Picka jego pole jest równe $10 + 3,5 - 1 = 12,5$

Przy okazji szperania w historii badań percepcji dokonałam być może odkrycia z innej dziedziny. Historia odwracających okularów wydała mi się nieprawdopodobna i zamarzyłam, żeby osobiście doświadczyć odwrócenia perspektywy i adaptacji do zmian. Szybko znalazłam w Internecie ofertę okularów odwracających. *Przeżyj moment wspaniałych emocji! Trenuj swoje umiejętności orientacji w przestrzeni! Zmniejsz swoją chorobę lokomocyjną! Porzuć lenistwo i prokrastynację! Znajdź swoje własne zastosowanie – to najlepszy upominek, jaki możesz komuś dać. . .* głoszą hasła zachęcające do kupna całego tego szczęścia w przystępnej cenie 11 800 rubli. Adres wytwórcy: Moskwa, ul. Talińska 22.

Muszę do nich napisać. Może niewłaściwe osoby dostały ten podarunek – niech im powiedzą, że czas zdjąć okulary. Niech świat wróci do normy. Tego sobie i Państwu życzę w Nowym Roku.

Marta FIKUS-KRYŃSKA

„Wodny” dowód twierdzenia Picka

Jarosław GÓRNICKI

Georg Alexander Pick (1859–1942) był austriackim matematykiem żydowskiego pochodzenia. W latach 1884–1927 pracował na Uniwersytecie Karola w Pradze. Od 1888 roku był profesorem, a od 1889 członkiem Niemieckiej Akademii Nauk Leopoldina. Utrzymywał kontakty z Albertem Einsteinem i Felixem Kleinem. Zajmował się analizą zespoloną, równaniami różniczkowymi, całkowymi oraz geometrią różniczkową. W lipcu 1942 roku został wywieziony do obozu koncentracyjnego Theresienstadt, gdzie zmarł dwa tygodnie później.

W matematyce Georg Pick znany jest między innymi jako autor pewnego prostego a pięknego twierdzenia dotyczącego *kraty*, czyli zbioru $\mathbb{Z}^2 = \{(m, n) : m, n \in \mathbb{Z}\}$ na płaszczyźnie euklidesowej $\mathbb{R}^2$. Elementy tego zbioru będziemy nazywać *punktami kratowymi*.

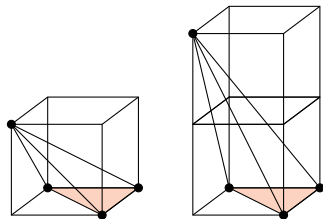
Twierdzenie (G. Pick, 1899). *Pole wielokąta W , którego wierzchołki są punktami kratowymi, a boki nie przecinają się, jest równe*

$$|W| = p_w + \frac{1}{2}p_b - 1,$$

gdzie p_w jest liczbą punktów kratowych we wnętrzu wielokąta, zaś p_b liczbą punktów kratowych na jego brzegu.

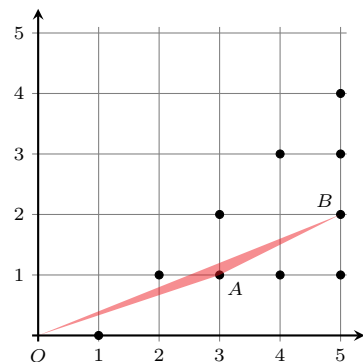
Oto pomysłowy dowód przez. . . lanie wody (dosłownie), przedstawiony przez szwajcarskiego matematyka Christiana Blattera w 1997 roku. W każdym punkcie poziomej kraty $\mathbb{Z}^2$ umieszczamy bryłkę lodu o objętości 1. Bryłki mają kształt cienkich cylindrów (środki podstaw są punktami kratowymi). Następnie czekamy, aż lód się stopi. Woda równomiernie rozleje się na niewsiąkliwej płaszczyźnie, tworząc nieskończony ocean o głębokości 1 (pomijamy parowanie oraz różnice w gęstości wody i lodu). Wtedy objętość wody nad obszarem wielokąta W jest, co do wartości liczbowej, równa powierzchni wielokąta W . Ale skąd weźmie się woda nad wielokątem? W trakcie topnienia lodu część wody do niego dopływa, a część wypływa. Zauważmy, że środek dowolnie wybranego boku wielokąta W jest środkiem symetrii kraty $\mathbb{Z}^2$, więc w każdej chwili przepływ wody jest centralnie symetryczny względem tego środka. Zatem całkowity przepływ wody przez tę krawędź wielokąta (więc i każdą inną) jest zerowy. Oznacza to, że ilość wody nad obszarem wielokąta nie zmienia się w czasie! Możemy teraz przyjąć, że bryłki były na tyle cienkie, iż woda nad obszarem

Christian Blatter, *Another Proof of Pick's Area Theorem*, Mathematics Magazine vol. 70, 1997. Sformułowanie autora jest odrobinę inne (mowa w nim o rozchodzeniu się ciepła), pomysł z „bryłkami lodu” pochodzi od Güntera M. Zieglera (o czym wspomina przytoczony artykuł).

Rys. 1

Ciągi f_n pojawiły się już w 1802 roku w pracach francuskiego geometry Charlesa Harosa, ale nie wzbudziły wówczas zainteresowania.

Rys. 2. Zaznaczone punkty odpowiadają wyrazom ciągu f_6 , przy czym $A = (3, 1)$ i $B = (5, 2)$ odpowiadają dwóm kolejnym wyrazom. Wewnątrz trójkąta AOB nie ma żadnego punktu kratowego, zatem zgodnie ze wzorem Picka jego pole jest równe $\frac{1}{2}$.

Kraty $\mathbb{Z}^2$ pojawiły się np. na stronie 6 oraz w Δ_{19}^2 , a ciągi Fareya w Δ_{08}^2 , Δ_{10}^2 .

wielokąta pochodzi jedynie z bryłek lodu umieszczonych w punktach kratowych we wnętrzu lub na brzegu wielokąta W . Każdy punkt kraty leżący wewnątrz wielokąta „daje” jednostkę wody. Punkt kratowy znajdujący się wewnątrz krawędzi (niebędący jej końcem) „daje” pół jednostki wody, a wierzchołek „daje” $\frac{\alpha}{2\pi}$ jednostki wody, gdzie α jest miarą kąta wewnętrznego wielokąta przy tym wierzchołku. Ponieważ suma miar kątów wewnętrznych n -kąta ($n \geq 3$) jest równa $(n-2)\pi$, więc ich całkowity udział zapewnia $\frac{(n-2)\pi}{2\pi} = \frac{n}{2} - 1$ jednostek wody. Stąd teza twierdzenia. $\square$

Wniosek 1. *Trójkąt o wierzchołkach w punktach kratowych, który we wnętrzu ani na brzegu nie ma innych punktów kratowych, ma pole równe $\frac{1}{2}$.*

Twierdzenie Picka nie ma rozszerzenia na kratę $\mathbb{Z}^3$. Pokazuje to przykład J.E. Reeve'a (1957). Czworosciany z rysunku 1 mają 4 wierzchołki w punktach kratowych, nie zawierają innych punktów kratowych, ale mają różne objętości.

Wykorzystamy teraz powyższy wniosek, aby wykazać podstawową własność tzw. *ciągów Fareya*.

Przypomnijmy, *ciągami Fareya* rzędu $n \in \mathbb{N}$ (oznaczenie f_n) nazywamy uporządkowany rosnąco ciąg ułamków nieskracalnych z przedziału $[0, 1]$ o mianownikach nie większych od n , np.:

$$f_1 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{1} \right\}, \quad f_2 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{2}, \frac{1}{1} \right\}, \quad f_3 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{3}, \frac{2}{3}, \frac{1}{1} \right\},$$

$$f_4 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{4}, \frac{1}{3}, \frac{2}{3}, \frac{3}{4}, \frac{1}{1} \right\}, \quad f_5 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{5}, \frac{1}{4}, \frac{2}{5}, \frac{3}{5}, \frac{2}{3}, \frac{3}{4}, \frac{4}{5}, \frac{1}{1} \right\},$$

$$f_6 : \left\{ \frac{0}{1}, \frac{1}{6}, \frac{1}{5}, \frac{1}{4}, \frac{2}{5}, \frac{1}{3}, \frac{2}{5}, \frac{3}{5}, \frac{2}{3}, \frac{3}{4}, \frac{4}{5}, \frac{1}{1} \right\} \text{ itd.}$$

Oczywiście $f_n \subset f_{n+1}$, $n = 1, 2, \dots$

John Farey (senior) (1766–1826), angielski geolog zainteresowany „matematyką dźwięków”, w 1816 roku zadał pytanie: czy dla trzech kolejnych wyrazów ciągu f_n ($n \geq 2$), $\frac{a}{b} < \frac{p}{q} < \frac{c}{d}$ zawsze prawdziwa jest równość $\frac{p}{q} = \frac{a+c}{b+d}$? W tym samym roku Augustin-Louis Cauchy (1789–1857) potwierdził – jak pisał – „niezwykłą właściwość zwykłych ułamków zaobserwowaną przez pana J. Fareya”.

Lemat (Cauchy–Farey, 1816). *Jeżeli $\frac{a}{b} < \frac{c}{d}$ są kolejnymi wyrazami ciągu Fareya f_n ($n \geq 1$), to $bc - ad = 1$.*

Dowód. Punkt $(x, y) \in \mathbb{Z}^2$ nazywamy *widzialnym* z punktu $(0, 0)$, gdy na odcinku łączącym te punkty nie ma innych punktów kratowych.

Jeżeli każdy ułamek $\frac{a}{b} \in f_n$ utożsamimy z punktem $(b, a) \in \mathbb{Z}^2$, to punkt (b, a) jest widzialny (bo ułamek $\frac{a}{b}$ jest nieskracalny) i należy do trójkąta T_n o wierzchołkach $(0, 0)$, $(n, 0)$, (n, n) . Co więcej, punkt kratowy $(b, a) \in T_n$ jest widzialny wtedy i tylko wtedy, gdy $\frac{a}{b} \in f_n$.

Wtedy promień wodzący zaczepiony w punkcie $(0, 0)$ i leżący na osi OX , obracając się przeciwnie do ruchu wskazówek zegara, przechodzi przez kolejne punkty widzialne w trójkącie T_n , reprezentowane przez ułamki $\frac{a}{b} \in f_n$ w ich porządku rosnącym. Zatem trójkąt o wierzchołkach $(0, 0)$, (b, a) , (d, c) nie zawiera innych punktów kratowych, a więc jego pole jest równe $\frac{1}{2}$ (wniosek 1). Jednocześnie z geometrii analitycznej wiemy, że pole trójkąta, którego wierzchołki mają wyżej dane współrzędne, jest równe $\frac{1}{2}(bc - ad)$. Stąd $bc - ad = 1$. $\square$

Wniosek 2. *Jeżeli $\frac{a}{b} < \frac{p}{q} < \frac{c}{d}$ są trzema kolejnymi wyrazami ciągu f_n , $n \geq 2$, to $\frac{p}{q} = \frac{a+c}{b+d}$.*

Dowód. Z lematu $bp - aq = 1 = qc - pd$, skąd wynika teza. $\square$

Ciągi Fareya znalazły zastosowanie w aproksymacji liczb niewymiernych liczbami wymiernymi, znamy ich związek z algorytmem (drzewem) Sterna–Brocota, z hipotezą Riemanna czy z „problemem $3n + 1$ ”. To jest jednak temat na inne spotkanie.